

САМОВРЯДУВАННЯ У СЕЛІ ЧУКВА ЗА МАГДЕБУРЗЬКИМ ПРАВОМ (XV – XIX СТ.)

SELF-GOVERNMENT IN THE VILLAGE OF CHUKVA UNDER MAGDEBURG LAW (XVTH – XIX TH CENTURIES)

Кобилецький М.М., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Львівський національний університет імені Івана Франка

Паславська Н.Т., к.ю.н.,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті висвітлюється процес поширення магдебурзького права на українські землі та надання Магдебурзького права селу Чуква (Котковичі). Досліджено становлення та розвиток місцевого самоврядування у населених пунктах де діяло магдебурзьке право. Особливу увагу приділено функціонуванню магдебурзького права у селах Галичини та його активному поширенню ще з часів Галицько-Волинської держави та судочинству за магдебурзьким правом. Визначено, що важливим елементом судочинства у сільських судах магдебурзького права були заходи, спрямовані на примирення сторін та відшкодування завданих потерпілій стороні збитків. Метою статті є комплексний аналіз самоврядування у селі Чуква за магдебурзьким правом, як історико-правового явища. Проаналізовано порядок формування органів сільського самоврядування у селі Чуква, до початку XVII ст. – Котковичі), на основі магдебурзького права. Встановлено, що сільську громаду очолював громадський уряд на чолі з війтом. У якого був заступник підвійт (лендвійт). Охарактеризовано правовий статус та повноваження війта та громадської ради за магдебурзьким правом. Визначено, що до повноважень війта відносились адміністративні та судові функції. Окреслено окремі функції присяжних, які виконували 7 лавників. Проаналізовано окремі цивільні та кримінальні справи, які розглядалися сільським війтівсько-лавничим судом у селі Чуква. Зазначено, що у селі Чуква протягом 1529 – 1836 рр., велись 9 судових книг, які знаходяться у Центральному державному історичному архіві України у місті Львів. Судові книги села Чуква велись латинською і польською мовами і збереглися дуже добре. Дослідження місцевого самоврядування за магдебурзьким правом є важливим для сучасної історико-правової науки, оскільки дає змогу відслідкувати європейську традицію місцевого самоврядування в Україні ще з княжих часів. Поширення магдебурзького права на території Галичини відбувалось поступово, починаючи з часів Галицько-Волинської держави, під впливом німецьких колоністів. Магдебурзьке право набуло значного поширення і серед українського населення Галичини, оскільки відповідало традиційній правовій культурі та демократичній традиції самоврядування.

Ключові слова: сільське самоврядування, Австрія, Галичина Польське королівство, війт, лавники, громадський уряд, суд.

The article explores the spread of Magdeburg Law to Ukrainian lands and the granting of Magdeburg Law to the village of Chukva (formerly Kotkovychi). It investigates the formation and development of local self-government in settlements governed by Magdeburg Law. Special attention is paid to the functioning of Magdeburg Law in the villages of Galicia and its active dissemination since the times of the Galician-Volhynian State, as well as to the judicial system under Magdeburg Law. It is determined that an important element of judicial proceedings in rural courts under Magdeburg Law were measures aimed at reconciliation of the parties and compensation for damages suffered by the injured party. The purpose of the article is a comprehensive analysis of self-government in the village of Chukva under Magdeburg Law as a historical and legal phenomenon. The article analyzes the structure of local self-government bodies in the village of Chukva (known as Kotkovychi until the early 17th century) based on the principles of Magdeburg Law. It was established that the village community was headed by a municipal authority led by a viyt (village mayor), who had a deputy (pidviyt or landviyt). The legal status and powers of the viyt and the municipal council under Magdeburg Law are characterized. It is noted that the viyt was vested with both administrative and judicial functions.

The roles of sworn officials (prysyazhni), who served as the seven lavnyks (lay judges), are outlined.

The article examines selected civil and criminal cases considered by the village viyt-lavnyk court in Chukva.

It is noted that during the years 1529–1836, nine court books were maintained in the village of Chukva, which are preserved in the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. These court books were kept in Latin and Polish and are well preserved.

The study of local self-government under Magdeburg Law is important for modern historical and legal scholarship, as it allows researchers to trace the European tradition of local self-government in Ukraine back to the princely era.

The spread of Magdeburg Law in Galicia occurred gradually, beginning during the period of the Galician-Volhynian State under the influence of German colonists.

Magdeburg Law became widespread among the Ukrainian population of Galicia, as it resonated with traditional legal culture and democratic self-governance practices.

Key words: rural self-governance, Austria, Galicia, Polish Kingdom, viyt, jurors, community government, court.

Магдебурзьке право впроваджено на українських землях разом із появою німецьких колоністів. Перші німецькі колоністи з'явилися на території України ще XIII ст. У 1234–1244 рр. німецькі сільські колонії були створені над річками Дунайцем і Попрадом на Лемківщині [1, с. 10]. Значно збільшилася кількість німецьких колоністів на території Галицько-Волинської держави, коли король Данило Галицький, після навали кінноти хана Батия у боротьбі з монголо-татарами, поляками, литовцями й угорцями, зробив ставку на спорудження добре укріплених міст. Він заохочував переселення німецьких колоністів різними привілеями, бажаючи також поживити торгівлю та підвищити економічний статус держави [2, с. 256–257]. Тогочасний літописець писав: “Німці з Силезії, Саксонії та Рейну були основними переселен-

цями до руських міст, які відбудовувались або будувались заново. Німці йшли вдень і вночі, купці і ремісники, бо власне їх найбільше бракувало”.

У 1287 р. Мстислав Данилович, отримавши Волинське князівство, наказав зачитати грамоту Володимира Васильковича про відмову від князювання. При цьому були присутні русини (українці) та німці. Варто зазначити, що у літописі під назвою “міщани” вживається слово “містичі”, а не “гражани” [2, с. 224–225]. Літописець використовував термін “містичі” для означення мешканців Кракова. Це дає підставу стверджувати: у Володимирі-Волинському наприкінці XIII ст. міське самоврядування ґрунтувалося на німецькому (магдебурзькому) праві.

У 1320 р. волинський князь надав грамоту німецьким купцям з Торуня з правом вільної торгівлі на своїй терито-

рії [2, с. 257]. Як стверджував Д. Дорошенко, 1324 р. Володимир мав магдебурзьке право [2, с. 504]. Цього висновку він дійшов на підставі листа до громади м. Стральзунда (Німеччина), написаного латинською мовою, де згадується про радників “Радники і все місто Володимир... радникам і громаді Стральзунда... Бетрам Русин і Миколай” (“*Consules ac universitas civilis Ladimiriensis... consilibus ac universitati in Stralsundis... eines Bertramus Ruthenus et Nicolaus*”) [2, с. 225–226].

У 1339 р. останній галицько-волинський князь Болеслав Юрій II Тройденевич надав магдебурзьке право м. Сяноку. Цей привілей уперше опублікував професор Бреславського (Вроцлавського), університету Р. Роепель [2, с. 281–283]. У привілеї князь також дозволив провести локацію міста війтові Бартку. Привілей написано латинською мовою. За змістом та структурою він відповідає документам, що видавалися керівниками інших європейських держав у випадку надання магдебурзького права, а також засвідчує відповідну правову освіту писаря Галицько-Волинської держави. Серед міщан згадувались українці, угорці, поляки та німці [2, с. 281]. У 1352 р. польський король Казимир III Великий видав привілей про надання млина у селі Винники онукам колишнього львівського війта Берта Гольда, де згадується про світлої пам’яті князя Лева.

Серед науковців досі триває дискусія: про якого князя Лева мовиться – Льва Даниловича чи Льва Юрійовича? На думку Р. Роепеля, йдеться про Льва Даниловича, оскільки Лев Юрійович княжив разом із братом Андрієм. Дослідник наводить приклад, що лист до великого гофмейстера Тевтонського ордену вони підписували обидва [2, с. 260]. Польський дослідник А. Фенчак дотримується такого погляду: мали на увазі Льва Юрійовича, і магдебурзьке право Львів міг отримати у 20-х роках XIV ст. Про можливість надання Львову магдебурзького права стверджують більшість українських дослідників. Таких самих поглядів дотримувався і Р. Роепель, вказуючи на наявність у місті не лише війта, а й радників Генріха Планера, Йогана фон Метеля, Куно фон Штепанау, котрі могли виконувати і функції бургомистра. З-поміж інших аргументів, на які посилався Р. Роепель, – той, що не могло магдебурзьке право бути надане невеликому м. Сяноку раніше, ніж столиці [2, с. 260–261]. Це підтверджує і такий факт: при повторному наданні Сяноку магдебурзького права 1366 р. не згадувався привілей 1339 р. Ще один аргумент, про який мало згадується, – більшість населення тогочасного Львова становили німці, зацікавлені у самоврядуванні міста за німецьким зразком. Польський дослідник А. Янечек стверджує, що за даними міських книг вони становили понад 70% мешканців міста [3, с. 14–16]. Німецькі науковці наполягають на кількості, що досягає 80% до середини XV ст. Упродовж XIV–XV ст. в нормативно-правових актах вживали переважно німецьку назву міста – Лемберг (*Lemberg*).

Усе це дає підстави стверджувати, що у Львові в останні роки існування Галицько-Волинської держави створено самоврядування на основі магдебурзького права з війтом і радниками, яке, можливо, поширювало юрисдикцію на всіх мешканців міста. На думку М. Грушевського, у першій половині XIV ст. німецьке право було загальновідомим на території Галицької України [4, с. 226].

Після смерті останнього галицько-волинського князя Болеслава-Юрія II Тройденевича Галичину захопив польський король Казимир III Великий. Останя точно Польща завойовала Галичину 1349 р., Волинь відійшла до Великого князівства Литовського.

У 1356 р. король Казимир III Великий надав Львову привілей про магдебурзьке право [5, с. 27–31]. Завдяки цьому місто вивільнено з-під влади каштелянів, воєвод, суддів, підсудків, возних та інших службовців. Мешканці були підзвітні перед війтом. Війт, своєю чергою,

відповідав перед королем або старостою, якого той призначав. Магдебурзьке право поширювалося на всіх мешканців міста: вірмен, русинів, євреїв, татар та сарацинів. Для поліпшення матеріального стану міста йому надано 70 франконських ланів у лісах, виноградниках, ланах і пасовиськах. Українські дослідники Т. Гошко, М. Капраль вважають привілей 1356 р. повторним, так званим релокаційним документом.

Одним із наступних привілеїв Казимира Великого 1368 р. територію міста розширено до 100 ланів [6, с. 33–36]. Львову було надано магдебурзько-бреславське право 1261 і 1295 р., що охоплювало й магдебурзьке міське та магдебурзько-бреславське систематизоване лавницьке право. Низку важливих привілеїв упродовж 1372, 1373 і 1378 р. надав місту князь Владислав Опольський, який діяв від імені угорського короля Людовика, – вони стосувалися права торгівлі та вибору війта [6, с. 34–42]. Угорський король Людовик 1379 і 1380 р. надав Львову “право складу” стосовно товарів, котрі перевозили на схід відомим торговельним шляхом з Німеччини через Краків, Львів до італійських (генуезьких) колоній у Криму. Після Львова король Казимир III Великий надав магдебурзьке право ще низці міст і сіл Галичини, що увійшли до складу Руського Королівства (таку назву носили західноукраїнські землі до 1434 року у складі Польського королівства). Крім того, сюди можна додати поселення Лемківщини, Підляшшя й інших українських етнічних територій, розміщених за межами зазначених польських воєводств і князівств. Наприклад, на Холмщині 1343 р. новомарктське (шредське) право одержало с. Мислиниці: “Безперечно робимо згідно з тевтонським шредським правом...” (“*Ipsium perpetuum facimus jure Theutonico Sredense...*”) а 1354 р. – с. Хмельовець [7, с. 25]. Р. Кайндль писав, що цей привілей міг стосуватися м. Холма біля Мислиниць, оскільки останні отримали магдебурзьке право ще 1325 р. [7, с. 24–25]. Магдебурзьке право на Холмщині повторно надано ще низці населених пунктів. Так, 1348 р. його отримало с. Сторожа, 1351 – Ніданова Воля, 1360 – Любін тощо [7, с. 26].

На Лемківщині локація на основі магдебурзького права відбулася наприкінці XIII – початку XIV ст. У 1320 р. магдебурзьке право отримало с. Чихорчин, 1323 – Сромовче, 1327 – Довгополе та Кравчів, 1330 – Кам’яниця, 1335 – Дембно, 1336 – Тульманова, 1338 – Шафляри, 1353 – Ліманова та ін. [7, с. 27–45]. Низка сіл Лемківщини одержали також новомарктське (шредське) право. Зокрема 1326 р. – Липниця Мурована, 1330 р. – Соболев, 1324 р. – Вовковисько, 1373 р. – Ясінна [7, с. 30–43]. Казимир III Великий 1348 р. надав магдебурзьке право м. Кросно (Республіка Польща) [7, с. 70], а 1420 р. новий привілей Владислава Ягайла повторно надав місту, не узгоджуючи його з попереднім. Наступним став привілей, за яким відбулася локація м. Ряшева (Жешув, Республіка Польща) 1354 р. [7, с. 83]. Ряшів, як й решта міст Галичини, міг отримати магдебурзьке право ще у період Галицько-Волинської держави, за правління князів Андрія і Лева II. Локація його могла відбутися приблизно 1315 р., про що згадано у пізніших привілеях “місто Ряшів зі всією своєю округою розташоване у Руській землі з межами, встановленими у давнину найяснішими руськими князями”

(“*Opidum Rzeschouiense, cum suototo districtu, in terra Russie situt secundum quod antiguitas per serenissimos duces Russie extitit limitum*”).

У 1366 р. Казимир III Великий надав згаданому м. Сяноку магдебурзьке право, в якому немає жодних згадок про привілей 1339 р. Юрія II Тройденевича. У 1368 р. відбулася локація м. Тучина біля Ряшева та м. Судової Вишні [7, с. 114]. Привілей Судової Вишні підтвердив король Казимир IV Ягеллончик 1484 р.

До 1370 р. Казимир III Великий надав магдебурзьке право м. Коломиї та с. Винничкам. У 1424 р. король Вла-

дислав Ягайло своїм привілеєм підтвердив “міщанам Коломиї їхнє тевтонське магдебурзьке право” [7, с. 141–142]. Виннички, або Малі Винники належали Львову. У 1378 р. підтверджено привілей Казимира III Великого про надання йому магдебурзького права та передання львівському міщанинові Георгові Штекеру [7, с. 125].

Зі смертю Казимира III Великого завершився своєрідний перший етап локації українських міст і сіл за магдебурзьким правом у складі Польщі. Польські дослідники описують Казимира III як особу, що принесла для українських міст культуру та європейське міське самоврядування, з чим можна радикально не погодитись, оскільки розвиток міського права і його поширення на українській землі був загальноєвропейським процесом, а Казимир III Великий лише надав йому спрямування. Поширення магдебурзького права на українських землях було пов’язане зі загальноєвропейськими тенденціями розвитку міст та заселенням німецьких колоністів, які з’явилися на території Галицько-Волинської держави значно раніше від Казимира III Великого. Навпаки, його дії були скеровані на обмеження права українського населення у сфері місцевого самоврядування, що практикували також його наступники, спричинивши багатовікову боротьбу українських міщан за свої національні, політичні, релігійні та соціальні права. Більшість документальних свідчень про самоврядування українських міст у період Галицько-Волинської держави й інші письмові матеріали свідомо знищували представники влади тогочасної Польської держави.

Політику Казимира III Великого продовжив князь Владислав Опольський, який 1377 р. надав магдебурзьке право м. Белзу, (1508 р. польський король Сигізмунд I Старий видав йому новий привілей) [8, с. 138]. Цього ж року магдебурзьке право прийняло м. Краснік на Холмщині [8, с. 265] та Радимно біля Ярослава [7, с. 12]. У 1431 р. король Владислав Ягайло підтвердив магдебурзьке право для Радимна і надав йому статус міста [8, с. 89].

У 1380 р. шляхтич Ян Ржецовський видав привілей щодо організації на основі німецького права с. Ловітна. До 1434 р. із 25 сіл, якими володіла родина Ржецовських, 11 здійснювало самоуправління на основі німецького (магдебурзького) права (Вільхова, Красне, Стразова, Рудна та ін) [8, с. 36]. У період існування Галицько-Волинської держави, на думку польського дослідника К. Кіферінга, магдебурзьке право 1323 р. отримало м. Ярослав. Цих поглядів дотримується й інший польський дослідник К. Готфрід. Ярослав (нині Республіка Польща) отримав магдебурзьке право 1375 р.: “Наше збудоване заново згідно з тевтонським магдебурзьким правом” (*“Nostrum de novo locandam ture theutonico Majdeburgensi”*). У запитованому документі йдеться про повторне надання без зазначення дати первісного привілею [8, с. 89].

У привілеї князя Владислава Опольського 1375 р., який надав Ярославу магдебурзьке право, містяться згадки про наявність у місті самоврядування на основі магдебурзького права. У документах 1351 і 1370 р. згадувався війт Ярослав Міхно. Усе це дає підстави стверджувати, що привілей Владислава Опольського був повторним локаційним привілеєм.

Політику локацій українських міст на підставі магдебурзького права продовжив король Владислав Ягайло, який після підписання польсько-литовської Кревської унії у 1385 р. та одруження з Ядвігою став главою об’єднаної держави і засновником нової королівської династії Ягеллонів. У 1386 р. львівський міщанин німецького походження Зоммерштайн провів локацію львівського приміського села, що отримало назву Замарстинів [8, с. 125] (сьогодні – це одна з найдавніших вулиць Львова). Після цього магдебурзьке право отримав 1389 р. центр колишнього Теревовлянського князівства м. Теревовля за зразком Львова. Цього ж року король Владислав Ягайло надав м. Городку магдебурзьке право, продавши війтів-

ство Ніколасу Ульріху за 30 марок і подарувавши солтство у с. Кам’янобрдах біля Городка [8, с. 120]. До 1389 р. належить привілей короля Ягайла про надання місту Перемишлю (тепер Республіка Польща) магдебурзького права на зразок Львова “Переводимо на німецьке право, що називається магдебурзьким, яким користується наше місто Львів, інакше Лемберг” (*“In jus Theutonicum, quod Magdeburgiense dicitur, quo civitas nostra Leona alias Lemburg utitur, transferimus”*) [8, с. 92].

Під час надання Перемишлю магдебурзького права не згадується про самоврядування за магдебурзьким правом у період Галицько-Волинської держави, що зазначали українські, польські й німецькі дослідники. Крім того, у Перемишлі діяла одна з найбільших німецьких міських громад Галичини. Магдебурзьке право Перемишля підтвердили інші польські королі у 1439, 1458 та 1497 р.

На думку польської дослідниці Елізабет Дубек, Перемишль міг отримати магдебурзьке право на підставі грамоти князя Лева II Юрійовича у період між 1317 і 1323 р. [8, с. 32–33]. Натомість А. Янечек зазначає, що цю грамоту міг видати князь Лев I Данилович у 1264–1301 рр. Про надання магдебурзького права в період правління Галицько-Волинських володарів згадує німецький дослідник Х. Вердт. На думку німецьких дослідників, Перемишль, водночас зі Львовом, у XIV–XV ст. був містом, де більшість населення (до 80%) становили німці. За привілеєм 1389 р. йому також надано 100 ланів і підтверджено існування посади війта: “З цих ста ланів четверо вільних ланів Михаїлу, нашому вірному улюбленю адвокату” (*“De quibus centum mansis quatuor mansos liberos Michaeli, advocato nostro, fideli, dilecto”*) [8, с. 34]. Кількаразове надання містам привілеїв на магдебурзьке право пов’язане з підтвердженням попередніх привілеїв новими королями.

Перша локація с. Переворська (Пшеворська), що належало Янові Тарновському, відбулася 1388 р. Міське право Переворськ отримав 1393 р. на основі привілею короля Владислава Ягайла. Привілеєм 1394 р. Переворськ отримує магдебурзьке право на зразок м. Ярослава з належними Яну Тарновському селами, з-поміж яких – Павласове, Ярославе, Мусіна, Змовська, Візовиці, Мона-стирець, Гашек, Острова, Дебова, Мирщина [8, с. 47]. Привілей 1394 р. короля Владислава Ягайла вважають генеральним: його отримувала шляхта і духовенство, яким належали села і міста на певній території.

У 1390 р. Ягайло передав м. Погонич за військову службу воєводі Спиткові з Мельштина, який цього ж року надав місту магдебурзьке право та передав війтівство війтові Генріхові з Ланцута. За це Генріх мав заплатити 80 гривень грошей празьких, а також сплачувати 48 грошей з кожної гривні прибутку. Війт мав отримувати прибуток з викорчування земель, ділянки під які передано місту, та з судових оплат. Щоб поліпшити майновий стан міста і збільшити кількість мешканців, їх звільняли від сплати податків упродовж 8 років, а також від податків протягом 8 років після викорчування землі. У привілеї м. Погонич уперше названо Новим Самбором [9, с. 284].

За вирощування на викорчуваних землях зернових культур мешканців звільняли від податків на 14 років [9, с. 201]. Самбору надано ще низку привілеїв, які розширювали права міста за магдебурзьким правом і підтримували рішення попередніх володарів. Це, зокрема, привілей Владислава Ягайла 1419 р., Яна Ольбрахта 1504 р., Сигізмунда I 1524 р., Сигізмунда II 1566 р., Сигізмунда III 1604 р., Владислава IV 1630 р., Яна II Казимира 1669 р., М. Вишневецького 1678 р., Яна III Собеського 1679 р. [9, с. 205]. Німецький дослідник В. Кун писав, що Самбір – одне з останніх українських міст, локацію якого провели німецькі колоністи.

У 1393 р. магдебурзьке право отримує м. Жидачів. У 1397 р. – м. Щирець, де 4 січня впроваджено посаду війта, а 1 жовтня привілеєм Владислава Ягайла скасовано

руські (українські) й польські права та встановлено тевтонське магдебурзьке право [7, с. 125]. Привілеєм від 1 жовтня король Владислав Ягайло надав магдебурзьке право одночасно селам Жашків, Кротошин і Косціїв (Винники): “Передаємо розташовані у Львівській окрузі села ... з польського і руського права у тевтонське, назване магдебурзьким” (“*Villas Gosrczessevo, Saszcovo, Krotosshin... in districtu Lembergensi sitas... de jure Polonico seu Ruthenico in ius Theutonicum, quad Majdemburgense dicitur, transferimus*”) [7, с. 125]. Ще одним привілеєм магдебурзьке право надано с. Ужковичам [7, с. 136].

У 1397 р. локаційний привілей надали м. Глинянам (тут ввели посаду вїйта, яку посів шляхтич Петро Шцидель) [7, с. 136], а також Крелевомісту і Гребовцю [2, с. 267]. Крелевомісто локовано на місці села: “Дозволяємо розташування згідно з тевтонським магдебурзьким правом” (“*Damus ocandi lure Theutonicum Magdeburgensi*”) [8, с. 51].

Близько 1398 р. магдебурзьке право отримало від власників Яна та Шимона з Берестя м. Кривця [8, с. 51]. Наприкінці XIV – на початку XV ст. значно збільшується кількість сіл Галичини, котрі переходять на магдебурзьке право. Наприклад, 1418 р. його одержало с. Добрівляни біля Дрогобича, 1421 р. – Блажів, 1422 р. – Вуйковичі, 1423 р. – Вільшана [8, с. 51–52]. “Для заснування згідно з тевтонським магдебурзьким правом... у лісах і на ще невикорчованих пустищах” (“*Jure Theatunico Majdeburgensi locondam... in silvis et mericis nondum extirpates...*”), 1424 р. – Нагуєвичі “Заново засноване згідно з магдебурзьким правом у лісах і на пустищах” (“*De novo locandam jure Majdeburgensi in silvis et in mericis*”), 1430 р. – Лукавиця, “Село засноване на річці Лукавиця... згідно з тевтонським магдебурзьким правом” (“*Willam locandam fluvio Lukawica... jorum Theuthunico Majdeburgensi*”) [8, с. 55]. Привілеєм короля Владислава Ягайла 1425 р. магдебурзьке право надано м. Краківцю та с. Гнійниціям, що були власністю Миколая і Стефана з Тарнави. [8, с. 55].

Надання магдебурзького права мало й інші особливості. З-поміж них можна виокремити надання магдебурзького права селам, створеним на незаселених землях і переведеним з українського або польського права на магдебурзьке. Це села, засновані німецькими колоністами, згодом – села, де проживало українське населення, і села, що належали Львову. В Прикарпатті села магдебурзького права траплялися найчастіше у центрах солеваріння біля Самбора та Дрогобича, де частину мешканців становили німецькі колоністи, які були спеціалістами з видобутку солі. До них могли належати і предки Івана Франка, які прибули на територію Галичини у XIV–XV ст. Про їхнє німецьке походження І. Франко писав в автобіографії та листі до Уляни Кравченко. З початком релігійних війн у Німеччині від XVI ст. приплив німецьких колоністів у міста й села Галичини майже припинився. Німецькі мешканці українських сіл поступово українізувалися. Під час виділення польськими королями земельних ділянок за межами Львова йшлося про право міста заснувати там села, надаючи їм магдебурзьке право [9, с. 36–492]. До сіл, підпорядкованих Львову, належали Зубра, Кульпарків, Велике та Мале Голоско, Соکیلники, Замарстинів та ін. Правовий статус сіл, які перебували у власності Львова, затверджено декретом короля Сигізмунда Августа 1555 р. [9, с. 71]. Надання магдебурзького права населенню пунктам відбувалось унаслідок переведення з українського або польського права на магдебурзьке. Окремі села, разом із магдебурзьким правом, отримували статус міста (Глиняни, Комарно та ін.) [10, с. 71]. Траплялися випадки переведення сіл магдебурзького права на волоське або українське право. Наприклад, с. Лукавицю, що отримало магдебурзьке право 1430 р., у 1507 р. переведено на волоське [11, с. 232–233]. Подібний випадок трапився у с.

Ясениці Зваричькій, яке одержало магдебурзьке право, а 1507 р. тут діє тивун. На практиці існували випадки кількарядового надання магдебурзького права одним і тим самим селам, тобто багаторазова їх локація: юрисдикцію і притягувати наших підданих з будь-якого приводу, окрім річних скарбових чиншів, зберігаючи апеляцію від вїйта до королівських судів, з правом призначати лендвїйта, присяжних і лісничих” [11, с. 237–238]. Судочинство солтис, а згодом вїйт здійснював не самостійно, а за допомогою колегії лавників, оскільки магдебурзьке право потребувало колегіального розгляду справ. Про лавників та їхні повноваження у привілеях, за незначним винятком, майже не згадувалося. Наприклад, 1553 р. король надав привілей вїйту та лавникам “*advocatis cum scabinis juratis*”, 1578 р. – у Поляні “*cum scabinis et juratis villae*” [11, с. 213]. Кількість лавників упродовж XIV–XVII ст. була постійною, і в різних селах їх кількість коливалась у межах 3–12 осіб. У Нагуєвичах 1649 р. суд відбувався під головуванням лендвїйта та 12 лавників.

Повний склад вїйтівсько-лавничого суду с. Чукви становив лендвїйта та 7 лавників. Після скасування спадкового солтиства лендвїйта і лавників у цьому селі призначав власник. Ці посади обійняли представники сільської верхівки. Наприклад, 1599 р. лавником став Ян Лех, 1623 р. – Ян Лехович, 1681 р. – Валентій Лехович, а посаду лендвїйта обіймав 1599 р. Альберт Кундзеля, 1623 р. – Микола Кундзелович і 1649 р. – Кароль Кундзелович, які, мабуть, були родичами [11, с. 252–253]. Після того, як вїйта Чукви Стефана Закліку органи державної влади усунули з посади у 70-х роках XVII ст., засідання суду відбувалося вже зі згоди королівських службовців під головуванням лендвїйта і 4–5 лавників. Формувалася також колегія лавників через обрання або призначення. Лавників у селах, що були власністю королівського двору, призначав королівський староста чи інша особа за його згоди, а в селах приватних власників – феодал або його представник. До існування спадкових солтисів лавників обирали всі дорослі чоловіки сільської громади. Обрані виконували свої повноваження, здебільшого пожиттєво. Незмінність лавників забезпечувала їхню незалежність від власників села. Лавники підлягали юрисдикції сільських суддів магдебурзького права. Скарги вїйта чи лавників на мешканців села, які принижували їхню честь і гідність або погрожували життю, міг розглядати вищий суд та суд села. Наприклад, 1774 р. вїйтівсько-лавничий суд с. Чукви розглядав справу односельчан, які ображали членів суду, наговорювали на них, а також намагалися з ними фізично розправитися. Розглянувши матеріали справи, суд засудив організатора Якова Клада до 14 днів ув’язнення, а інших учасників – С. Червінка – на 7 та А. Бурду – на 5 гривень штрафу. У с. Торчиновичі 1765 р. до складу сільського суду входив вїйт, підвїйт і 6 лавників [11, с. 234].

У селах, як і в містах, не було єдиного суду, а діяло кілька судів різної компетенції. З існуючих джерел найповніше про діяльність вїйтівсько-лавничих судів дізнаємося на прикладі с. Чукви Самбірського району Львівської області, оскільки у Державному історичному архіві України у місті Львова зберігаються судові книги цього села. Інші судові книги українських сіл, що отримали магдебурзьке право, містяться у польських архівах. Незначні справи вїйт розглядав одноособово за участі писаря, що вів протокол судового засідання. Діяв також звичайний (поточний) суд (*judicium necessarium*). Він відбувався за участі солтиса або вїйта і 2–3 лавників, якщо за цих умов їхня кількість не могла бути більшою. На поточному суді засвідчували угоди купівлі-продажу, заповіти, договори дарування рухомого та нерухомого майна то- що [11, с. 134]. Іншим судом, що зустрічався у селах магдебурзького права Галичини, був гайонний виложений суд, який відбувався, на відміну від міських, не у визначені терміни, а за потреби (*judicium criminalia banittum*). Він

розглядав цивільні, а особливо кримінальні справи, що вимагали невідкладного розгляду. Гайонний кримінальний суд скликали після вчинення мешканцями села чи на його території кримінального злочину [11, с. 134].

Рішення у судових справах приймали лавники, а оголошував солтис або війт. Як уже згадувалося, до їх доходу зачисляли третій гріш із штрафів усіх справ, що розглядали в суді, й інші дрібніші судові кошти. Засідання сільських судів, окрім чергових, також могли відбуватися з ініціативи власника села, його представника або вищих апеляційних судів. Суд вищої інстанції називав терміни, впродовж яких справу мав розглянути суд першої інстанції. Засідання сільського суду зазвичай відбувалися найближчими днями або після закінчення сесії великого гайонного суду та навесні до початку сільськогосподарських робіт [11, с. 134–135].

У с. Чукві зафіксовано випадки, коли засідання великого гайонного суду взагалі не відбувалось або скликалося лише 1 чи 2 рази на рік. На відміну від великого бургграфського суду, засідання якого тривали 2 тижні, великий гайонний суд магдебурзького права тривав 1, інколи – 2 дні [11, с. 137]. Сільські суди магдебурзького права відбувалися у будь-який день тижня, крім неділі та святкових днів. Розпочиналися вони зранку після сходу сонця і тривали до обіду в будинку війта (солтиса) або в приміщенні, яке надавав власник села. Суд міг засідати й у корчмі, що після церкви була єдиним місцем, де збиралися мешканці. Однак у більшості архівних документів є згадка про будинок солтиса або війта. У селах, що належали Львову, судочинство здійснювали міські війтівсько-лавничі суди. Солтиси у цих селах мали лише адміністративні повноваження та підлягали юрисдикції міських війтівсько-лавничих судів. Такий порядок судочинства у селах, які належали Львову, залишився до ліквідації магдебурзького права. На основі привілею короля Владислава Ягайла 1415 р., що надав Львову земельні ділянки, села, які планували там побудувати, мали підлягати міській юрисдикції злочинств, чужелозтві, згвалтуванню та інших злочинах, карати гарячим правом. Однак українські сільські суди, що здійснювали судочинство на підставі магдебурзького права, не завжди його дотримувалися. Зокрема 1695 р. Михайло Фурманець із Чукви вбив сина Андрія Бедика. Цю справу розглядав війтівсько-лавничий суд села. Врахувавши, що “за голову” сина Андрія Бедика Михайло Фурманець сплатив 150 злотих, а родина не мала претензії, суд не прийняв рішення у справі. [11, с. 254].

У 1646 р. Г. Молодій та Г. Гуменний украли в панському маєтку полотно і принесли до с. Чукви. На суді вони не визнали факту крадіжки і були засуджені за злочин до смертної кари. Але оскільки крадіжку вони вчинили вперше, суд змінив рішення і присудив їм по 100 ударів батогами та вигнання з села. У 1678 р. цей суд на основі саксонського магдебурзького закону засудив до смертної кари злодія-рецидивіста Івана Мороза, а 1681 р. за крадіжку – Андрія Снопка та Семена Москаля. Згодом смертну кару (повішати на шибениці між небом і землею, щоб птахи клювали) замінено на 100 ударів батогами та вигнання з села [11, с. 255]. Смертну кару також могли замінити холопством. Наприклад, засуджений 1651 р. до смертної кари С. Піотровський зобов’язався визнати себе “немов невірником” і служити своєму панові, доки скажуть [11, с. 255].

Важливим елементом судочинства у сільських судах магдебурзького права були заходи, спрямовані на примирення сторін. Якщо примирення не відбувалося, то суд намагався ухвалити рішення, яке б могло влаштувати обидві сторони. У примиренні також були зацікавлені судді, оскільки відпадала потреба виконувати судові рішення [11, с. 164]. Але, як засвідчує практика, судовий розгляд не завжди закінчувався примиренням. Примирення, на думку П. Домбковського, мало свій ритуал [11, с. 29–30].

Під час ухвалення судових рішень судді часто не дотримувалися норм магдебурзького права, а керувалися власним сумлінням та матеріалами справи. Магдебурзьке право не було однаковим і однозначним для всіх сіл, що його використовували. Це, насамперед, залежало від солтиса (війта) і лавників, що його безпосередньо застосовували. Вони мали на власний розсуд запроваджувати нові.

На західноукраїнських землях у Галичині, яка входила до складу Польського королівства, а з 1569 р. – Речі Посполитої велись судові книги як у містах, що володіли магдебурзьким правом, але і у селах.

Дані книги на думку професора Ягелонського університету Адама Ветуляні розпочали вести після проведення у Польському королівстві аграрної реформи та збільшення впливу феодалів на сільське судочинство. Більшість судових книг як писав Адам Ветуляні велись у селах, що володіли магдебурзьким правом і знаходилися в районах польсько-українського етнічного кордону, що входили до сяноцького судового повіту [12, с. 9].

У 1962 р. Адам Ветуляні розпочав видання судових книг, яке знаходиться у польських архівах нею була судова книга ключа Ласкіго, які перебували у власності кляштору Клафосак з Старого Сонча. Дана книга велась у 1526-1566 рр. і була написана латинською мовою. Наступні книги велись до 1739 р польською мовою. Адам Ветуляні опублікував судову книгу села Ушви для села Завади (1619-1788pp) [12, с. 11].

Окремі судові книги були написані у XV столітті. Зокрема у Львові в 1923р. викладачка Львівського університету Гелена Полячкова видала судову книгу для села Трозьнова (1413-1609)/Naistarsza księga sądowa wsi Trzesniova (1419-1609) яка до 1570р. велась латинською мовою, а пізніше польською [13]. У 1931р в Лейпцігу була видана судова книга села Кржеменіці у якому проживали німецькі колоністи. «Die Schopfenbuch den Dokfgemeile Krzemenica aus den Jahren 1451-1482» Судова книга села Кржеменіца велась німецькою мовою [14].

Розділи із судових книг сіл Ясениця, Кросненко, Воля Комборська, Машкініці та Кржеменіца опублікував Болеслав Улановскі в XI та XII томах збірника Стародавніх пам’ятників польського права.

Важливу роль у дослідженні судових книг, сіл Польського королівства - Речі Посполитої відігравав професор Ягелонського університету Людвіг Лусьак.

За редакцією Людвіга Лусьака було опубліковано судові книги округу клішковського за 1600-1792, судову книгу села Вари, польські земельні статuti замські в редакції найстарших друку та в справах генези судових книг та ін. [15]. Аналіз судових сільських книг, проаналізували інші професори юридичного факультету Ягелонського університету Станіслава Гродзінський та професор Станіслав Плаза [16, с. 78-99].

Серед даних сільських книг, важливе значення відігравала судова книга села Вари за 1449-1623 р., опублікована професором Людвігом Лусьяком. Село Вара знаходилося на території польсько-українського етнічного кордону в межах Сяноцького повіту [17, с. 12-14]. Деякі території входили 1340 р. до складу королівства Русі. На даній території велись інші судові книги, зокрема, судова книга Клімковського округу та серії судових книг опублікованих Болеславом Улановським. Село Вара володіла магдебурзьким (німецьким) правом і його локація відбулася в часи правління у Галичині князя Владислава Опольчика у 1370-1386 рр.. Перша згадка про солтиса Федькона *provido viro Fedkoni w znanym zas odpisi*. З прізвища олтиса, можемо побачити, що він був українського походження. Суд у селі Вари відбувався у складі війта або підвійта або семи лавників. З середини XV століття до другої половини XVI ст., міг брати участь власник села або його представник. Окрім складу суду, власники села або його представника,

і засіданнях суду, брали участь усі бажаючі мешканці села. Книга села Вари велась спочатку латинською, а пізніше польською мовами. Професор Людвіг Лусьяк, вказував про високу кваліфікацію писарів, які вели дану судову книгу і їх добру каліграфію, що дало можливість для її опублікування.

Аналізуючи судові книги села Чуква (Котковичі), можна побачити, що вже з першої половини XVI століття вийтівсько-лавницький суд регулярно проводив свої засідання. Найчастіше вийтовсько-лавницький суд села Чуква збирався на початку року, де у вільний час від проведення сільськогосподарських робіт у вівторок або в інші дні тижня, а також в інші пори року.

Вийтовсько-лавницький суд відбувався під головуванням вийта або підвійта за участі семи лавників.

Даний склад суду працював тривалий час. У більшості випадків у судових засіданнях, які відбувалися у будинку вийта, корчмі або на сільському майдані, брали участь усі мешканці села. У випадку, коли однією з сторін були мешканці іншого населеного пункту та свідки, участь у судових засіданнях могли брати мешканці даних сіл і міст.

Особливу повагу можна висловити до сільських писарів села Чукви, які, як вже згадувалось, володіли латинською і польською мовами та гарним каліграфічним почерком. Вони вели протоколи судових засідань, які дають можливість на сьогоднішній день, вільно опрацювати дані судові книги.

Висновки. Магдебурзьке право розпочало поширюватися на українських землях наприкінці XIII та на початку XIV ст., у складі Королівства Русі (Галицько-Волинська держава).

Поширення магдебурзького права на українських землях стало наслідком загальноєвропейського процесу розвитку міст, який європейські дослідники називають «міською революцією Європи». На відміну від інших українських земель, у Галичині діяло магдебурзьке право, пристосоване до життєвих умов села, але у спрощеному та видозміненому вигляді, а на його функціонування значний вплив мало українське звичаєве право. У селі Чуква, яке володіло магдебурзьким правом, протягом 1529-1836 рр., велись судові книги, які на даний час знаходяться в ЦДІАУ в місті Львові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jakowliw A. Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert. Leipzig : Hirzel, 1942. 220 S.
2. Roepell R. Über die Verbreitung des Magdeburger Stadtrechts im Gebiete des alten Polnischen Reichs ostwärts der Weichsel. Abhandlungen der Hist. Phil. Gesellschaft in Breslau. – Breslau : Trewendt, 1857. S. 241–301.
3. Doroshenko D. Das deutsche Recht in der Ukraine. Zeitschrift für Geschichte Osteuropes. N 4. 1931. S. 502–520.
4. Грушевський М. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський. – Т. 5. : Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII віків. Репринтне видання. К. : Наукова думка, 1994. – VII, 687, [5] с.
5. Janeczek A. Studia nad początkami Lwowa: Bilans osiągnięć i potrzeb badawczych. Rocznik Lwowski. 1994. T. 3. S. 7–36.
6. Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) : зб. док. / упоряд. Мирон Капраль. Львів, 1998. 640 с.
7. Kaindl R. Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechtes in Galizien. Archiv für Österreichische Geschichte. Wien, 1906. Bd. 95. S. 317–492.
8. Dybek E. Lokacje na prawie niemieckim w ziemi przemyskiej w latach 1345–1434. Lublin : Towarzystwo Naukowe KUL, 2004. 242, [1] s.
9. Kuczera A. Samborszczyzna : ilustrowana monografia miasta Sambora i ekonomji samborskiej. Sambor : Księg. Nauczycielska, 1935. T. 1. 492 s.
10. Sochaniewicz S. Wójtostwa i sołtystwa pod względem prawnym i ekonomicznym w ziemi Lwowskiej. (Studia Nad Historią Prawa Polskiego). Lwów : Tow. Nauk., 1921. T. 6. 413 s.
11. Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях : історичні нариси / Василь Інкін ; упоряд. та наук. ред. Микола Крикун. Львів : Добра справа, 2004. XXI–CII, 420 с.
12. Księgi sądowe wiejskie klucza łączkiego, t. I, 1526-1739, opr. A. Vetani, Pomniki Prawa Polskiego, Dział II, t. II, Wrocław Warszawa-Kraków 1962
13. H. Polackówna, Najstarsza księga sądowa wsi Trzesniowa 1419-1609, Lwow, 1923.
14. Das Schöffnenbuch der Dorfgemeinde Krzemienica aus den Jahren 1451-1482, wyd. F. A. Doubek u. F. H. Schmid, Lipsk 1931.
15. Księga sądowa kresu klimkowskiego 1600—1762, opr. L. Lysiak, Pomniki Prawa Polskiego, Dział II, t. IV, Wrocław—Warszawa—Kraków 1965.
16. S Grodziski, Księgi sądowe wiejskie. Zasięg terytorialny i geneza, „Czasopismo Prawno-Historyczne», t. XII, 1960, z. 1, s. 92 h.
17. L. Lystak, W sprawie genezy ksiąg sądowych wiejskich, „Czasopismo Prawno-Historyczne», t. XIV, 1962, Z. 2, s. 175 n.